

Озерчук О. В.,

старший науковий співробітник відділу податкової системи
Науково-дослідного фінансового інституту
Академії фінансового управління
Міністерства фінансів України

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЙ АНТИЦИКЛІЧНОГО ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Розглянуто генезис економічних теорій антициклічного податкового регулювання від кейнсіанства до теорії збігу обставин розвитку та нового прагматизму, а також наслідки їх впровадження у певний період у різних країнах світу.

Ключові слова: антициклічне податкове регулювання, економічні теорії, державне регулювання, антикризова політика держави, економічні реформи, державні видатки, автоматичне регулювання, дискреційне регулювання, вбудовані механізми гнучкості, інвестиції.

Остання світова фінансово-економічна криза ще раз продемонструвала неминучість циклічного розвитку ринкової економіки та змусила уряди розвинутих і постсоціалістичних країн широко використовувати антикризові податкові інструменти з метою подолання економічного спаду та відновлення економічного зростання, а також уникнення серйозних проблем із збалансованістю бюджетів.

З огляду на це вважаємо за доцільне дослідити розвиток економічних теорій антициклічного податкового регулювання та результати їх впровадження в деяких країнах.

Серед дослідників еволюції податків можна виокремити таких сучасних вчених фінансистів, як В. Л. Андрущенко, Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, І. А. Майбуров, В. М. Мельник, П. В. Мельник, В. М. Пушкарьова, А. М. Соколовська, В. М. Суторміна, В. М. Федоров, С. І. Юрій, у працях яких досліджується розвиток теорій оподаткування загалом чи у галузевому аспекті, економічні вчення щодо ролі податків в державному регулюванні економіки, а також вплив податків на всі стадії відтворювального процесу, розбудова податкової системи країни тощо.

Розвиток економічних теорій в податковій сфері безпосередньо пов'язаний з розвитком загальноекономічної думки. Залежно від поглядів на роль держави у вирішенні тих чи інших суспільно необхідних питань формувалися й концепції податкового регулювання. Вперше податки як антициклічний регулюючий чинник макроекономічного розвитку почали згадувати в теорії англійського економіста Дж. Кейнса, який розглядав економіку як систему, не здатну підтримувати постійну рівновагу, і декларував необхідність свідомого втручання держави у відтворювальний процес. Слід зазначити, що безпосереднім економічним приводом для розробки проблем макроекономіки (перегляд наявної на той час системи цілей і методів управління державою в умовах вільної конкуренції й обмеженого втручання в сферу підприємництва) стала світова економічна криза 1929—

1933 рр., яка отримала назву “Великої депресії”. Основна ідея кейнсіанської теорії полягає у тому, що податки є головним важелем регулювання економіки і виступають одним із чинників її успішного розвитку. Вперше податок розглядався не тільки як спосіб вилучення коштів, необхідних державі для виконання своїх функцій, але й визначалася його роль у регулюванні економічних відносин у суспільстві. Вилучаючи податки, держава одержує можливість зміни структури виробництва, стримування або прискорення деяких процесів, що може сприяти економічному процвітанню суспільства.

На переконання Дж. Кейнса, держава може впливати на ринкові процеси з метою досягнення рівноваги за допомогою маніпулювання державними видатками, регулювання позичкових відсотків та змін умов оподаткування. У період рецесії він пропонував знижувати податки, надавати податкові пільги для підвищення інвестиційної активності та сприяння зростанню ВВП. У період економічного підйому, навпаки, радив підвищувати податки, скасовувати пільги в оподаткуванні, що мало стати інструментом досягнення зворотного ефекту – зниження інвестиційної активності та уникнення кризи перевиробництва.

Крім того, податкам у теорії Дж. Кейнса відводилася роль “вбудованих механізмів гнучкості” (тобто можливість пом’якшувати циклічні коливання економіки в автоматичному режимі без зміни умов оподаткування). Такі властивості найбільше притаманні прибутковим податкам з прогресивною шкалою оподаткування, що стало ще одним обґрунтуванням необхідності прогресивних ставок. Відповідно до теорії Дж. Кейнса інші податкові заходи (зміна ставок, пільги тощо) вважаються керованими. Вони, поряд з державними видатками, справляють мультиплікативний вплив на валовий національний продукт. Проте мультиплікативний ефект податків менший, ніж державних видатків, оскільки при збільшенні видатків маємо прямі вкладення у національний продукт, а при їх зменшенні зекономлена виробниками сума розпадається на спожиту та заощаджену для інвестицій частини¹.

Теорію Дж. Кейнса підтримали та активно розвинули його послідовники – Е. Хансен, С. Харріс, Р. Харрод та ін., які пропонували для попередження циклічності використовувати не лише маніпулювання податками як “вбудованими стабілізаторами”, а й асиметричне маніпулювання державними інвестиціями. В період рецесії, на їх думку, необхідно не лише зменшувати податки, а й збільшувати інвестиції шляхом державних запозичень і додаткової емісії грошей, незважаючи на підвищення інфляції та зростання бюджетних дефіцитів.

Особливу увагу дослідженню цих питань приділив американський економіст Е. Хансен, який виокремив три типи “програм компенсування”, тобто програм, за допомогою яких можна компенсувати розрив між обсягом виробництва і платоспроможним попитом: (1) вбудовані механізми гнучкості; (2) автоматично діючі контрзаходи; (3) керовані програми компенсування².

---

¹ Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс – М. : Прогресс, 1978. С. 288–453.

² Фінансово-кредитні методи державного регулювання економіки : моногр. / за ред. А. І. Даниленка. – К. : Ін-т економіки НАНУ, 2003. – С. 54–55.

До “вбудованого механізму гнучкості” або “вбудованих стабілізаторів” відносять у податковій системі ті податки, надходження від яких поставлено у пряму залежність від величини ВВП. До них належать: прогресивні прибуткові податки, податки на прибуток корпорацій, внески на соціальне страхування і непрямі податки. У процесі економічного спаду при зниженні ВВП відбувається автоматичне зменшення податкових надходжень, навіть якщо ставки податків не змінюються. Водночас відбувається збільшення державних видатків, оскільки зростає безробіття, викликаючи відповідне зростання видатків на допомогу безробітним, погіршуються умови відтворення, відповідно збільшуються субсидії збитковим галузям. Автоматичне зниження податкових надходжень і зростання бюджетних видатків збільшують бюджетний дефіцит, а отже справляють стимулюючий вплив на виробництво завдяки підвищенню сукупного попиту. Такий саме механізм діє і в період піднесення, проте у зворотному напрямі, що призводить до скорочення бюджетного дефіциту (утворення надлишку), гальмуючи інфляційні процеси. Система “вбудованих стабілізаторів”, на думку Е. Хансена, без законодавчих заходів автоматично реагує на зміну економічного становища і може зменшити амплітуду циклічних коливань.

Другий тип “програм компенсування” – автоматично діючі контрзаходи. Така автоматична схема передбачає варіювання податкових ставок і урядових видатків залежно від економічних показників. Як стверджує Е. Хансен, “сама зміна співвідношення видатків і заощаджень утворює по суті механізм вбудованих стабілізаторів”³.

Проте Е. Хансен вважає, що система “вбудованих стабілізаторів” не в змозі спричинити справжнє збільшення доходів і зайнятості. Необхідно використовувати різні дискреційні, свідомо розроблені програми фіскальних заходів (зміна величини податкових надходжень або/та державних видатків), тобто в системі регулювання економіки має діяти фіскальна політика компенсування циклу, що передбачає постійне або періодичне втручання держави в процес відтворення. Тому, на думку Е. Хансена, необхідно застосовувати керовані програми компенсування, які передбачають активне ситуаційне маніпулювання податками та бюджетними видатками залежно від фази циклу: збільшення в умовах спаду, скорочення в умовах економічного зростання⁴.

Теоретичним розробкам неокейнсіанців країни з ринковою економікою завдячують формуванню практичного механізму реалізації державної антициклічної політики. Неокейнсіанцям належить пріоритет у визначенні принципів свідомої стабілізаційної політики, метою якої було згладжування циклічних коливань, а зміст та заходи розрізнялися залежно від фаз циклу. Головна увага приділялася з’ясуванню механізму переходу макроекономічної системи від спаду до підйому і, навпаки, від підйому до спаду.

³ Хансен Э. Послевоенная экономика США (ее характеристика и проблемы) / Э. Хансен ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1966. – С. 53.

⁴ Історія економічних учень : підруч. : у 2 ч. Ч. 2 / за ред. В. Д. Базилевича. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2006. – С. 266–267.

Неокейнсіанську теорію циклу було покладено в основу кейнсіанської антициклічної політики, яка включала такі складові:

- підтримка факторів, що визначають інвестиційний попит (функцію інвестицій);
- підтримка факторів, що визначають споживчий попит (функцію споживання);
- забезпечення безперервної дії рушійних сил економічного підйому – взаємодії мультиплікатора і акселератора⁵.

Найвищої результативності кейнсіанська макроекономічна політика досягла в 60-ті рр. ХХ ст. Однак наприкінці 1970-х років під впливом зростання негативних наслідків активної стабілізаційної фіскальної політики в багатьох розвинутих країнах (стагфляції, посилення інфляційних процесів, зростання бюджетних дефіцитів) посилюється критика кейнсіанської та неокейнсіанської теорій, що супроводжується пошуком нових ідей і напрямів в економічній думці⁶.

Одним із таких напрямів став неолібералізм, що виник ще в 30-ті роки ХХ ст. Неолібералізм пропагує відмову держави від втручання в економіку, зокрема від проведення активної податкової політики та повернення грошам основної ролі в питаннях управління економікою. У деяких країнах було створено неоліберальні центри з розробки альтернативних заходів державного втручання в економіку, які б сприяли відродженню й практичному застосуванню ідей економічного лібералізму, а саме: “фрайбурзька школа” (В. Ойкне, В. Репке, А. Рюстов, Л. Ерхард та ін.); “чиказька школа” (Л. Мізес, М. Фрідмен, А. Шварц та ін.); “лондонська школа” (Ф. Хайек, Л. Роббінс та ін.). Представники неоліберальної концепції державного регулювання економіки, пам’ятаючи про постулат Л. Ерхарда: “конкуренція кругом, де можливо, регулювання – там, де необхідно”, довели правомірність обмеженої державної участі в економічних процесах⁷. Зокрема, після другої світової війни ідеологія лібералізму успішно застосовувалася у Західній Німеччині (ФРН). Отримала розповсюдження практика надання адресних податкових пільг, наприклад, інвесторам і підприємцям. Водночас соціально орієнтована податкова політика була виконана у відповідності з теоретичними постулатами. В цілому неоліберальна реформа, проведена Л. Ерхардом і його послідовниками, мала широке визнання завдяки “соціально-економічному диву”, здійсненому в повоєнній Німеччині й пізніше – при об’єднанні ФРН і НДР.

У США, як зазначалося, альтернативою кейнсіанству стала так звана чиказька школа неолібералізму (монетаризм). Представники монетаризму (Г. Саймонс, І. Фішер, М. Фрідмен, Р. Кейган, Д. Фенд, Р. Селден, К. Брунер

---

⁵ Історія економічних учень : підруч. : у 2 ч. Ч. 2 / за ред. В. Д. Базилевича. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2006. – С. 268.

⁶ Соколовська А. М. Основи теорії податків : навч. посіб. / А. М. Соколовська. – К. : Кондор, 2010. – С. 30.

⁷ Ядгаров Я. С. История экономических учений / Я. С. Ядгаров. – М. : Экономика, 1996. – С. 226–228.

та ін.) вважали, що ринки великою мірою конкурентоспроможні і що сама система вільної конкуренції забезпечить високий ступінь макроекономічної стабільності. Вони виступали з вимогою обмеження дискреційного регулювання як необхідної передумови стабільного безкризового розвитку. Монетаризм поставив під сумнів механізм бюджетного мультиплікатора, де зміна податкових ставок і видатків бюджету забезпечує багаторазове зростання національного доходу, і намагався спростувати твердження кейнсіанців про сильний і позитивний вплив бюджетних заходів на стан платоспроможного попиту, зайнятості та цін. Згідно з програмою монетаристів податкова політика не повинна застосовуватися як засіб короткострокової стабілізації, інакше стагфляція стає неминучою. Різні погляди монетаристів та кейнсіанців на роль держави в господарському механізмі зумовили зрештою протистояння двох основних інструментів макроекономічного регулювання, які використовують урядові органи для впливу на кон'юнктуру, грошово-кредитної та податково-бюджетної політики.

Податки в теорії монетаристів не мають такої значної регулюючої функції, як в кейнсіанській доктрині.

На думку М. Фрідмена, головне завдання державної антициклічної політики — не допускати коливань грошової маси, підтримувати стабільний темп її приросту. Поєднання автономної та стабільної динаміки грошової маси, що не залежатиме від циклічних коливань, із стабілізацією бюджетних видатків, коли податки, соціальні виплати не використовуватимуться для регулювання кон'юнктури, забезпечить економічну рівновагу.

Монетарна ідеологія, неоліберальна за своєю сутністю, була вперше апробована в економічній політиці республіканського уряду США в період президентства Р. Ніксона у 1969–1970 рр. Монетаристські рецепти обмеження грошової маси також використовувалися російським урядом у середині 1990 років у період реалізації так званої політики шокової терапії. Негативні наслідки жорсткої грошово-кредитної політики у Росії виявилися настільки неочікуваними, що навіть керівництво світового банку, зокрема Дж. Стігліц, визнали недовір'я використанню у чистому вигляді монетарних рецептів в умовах економіки перехідного типу⁸.

Монетаристська теоретична конструкція відобразилася у таких теоріях економічної думки, як теорія “раціональних очікувань” і теорія “економіки пропозиції”.

Теоретики “раціональних очікувань” (Р. Лукас, Дж. Мут, Р. Берроу, Н. Уоллес, Т. Саржетт та ін.) повністю покладалися на механізм ринкового саморегулювання економіки. Вони не припускали можливості циклічних коливань виробництва і розглядали її як наслідок помилок, що допускаються економічними суб'єктами протягом короткострокового періоду. Причиною таких можливих помилок вважалася неякісна, викривлена інформація, що заважає правильно оцінити кон'юнктуру і виробити реальні прогнози.

⁸ *Майбуров И. А.* Теория и история налогообложения : учеб. / И. А. Майбуров. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — С. 99–100.

Критика представниками теорії “раціональних очікувань” інфляційної кредитно-грошової політики “вмонтованих стабілізаторів”, започаткованої ще монетаристами, була доповнена критикою державної фіскальної політики, яку розгорнули автори теорії “економіки пропозиції”.

За визначенням прихильників цієї теорії (А. Лаффер, Р. Мендель та ін.), “економіка пропозиції” в основі моделі має не підприємство, не фірму, а індивіда – індивідуальний капітал та індивідуальну працю. Тому державне регулювання ринку повинно спрямовуватися на підвищення прибутковості, дохідності, розвиток виробництва, а не виходити з проблем бюджету та вбачати шляхи їх розв’язання в оподаткуванні. Основний шлях до зростання виробництва представники теорії “економічної пропозиції” бачили в стимулюванні праці, заощаджень та інвестицій. На їхню думку, зважена податкова політика, орієнтована на зниження ставки податку, приведе до зростання обсягів та зменшення витрат виробництва, що є основою збільшення пропозиції, і зрештою забезпечить зростання національного доходу. І це не лише не зменшить надходження до державного бюджету, не викличе бюджетного дефіциту, а навпаки, збільшить податкову базу. Загальновідомою стала крива Лаффера, яка демонструвала залежність між ставкою та базою оподаткування. Економічний зміст кривої Лаффера полягає в тому, що якщо податковий тиск переходить оптимальну межу, то надходження до бюджету спочатку зростають, а згодом починають зменшуватися. Це відбувається тому, що зниження прибутковості виробництва стимулює спад ділової активності, зростає схильність до споживання та скорочуються обсяги інвестування, тобто фізично зменшується об’єкт оподаткування. Крім того, звужується сфера легального бізнесу. А. Лаффер вказав на необхідність визначення граничної ставки податку, яка, на його думку, залежить від економічної ситуації, розмірів та структури виробничої сфери, національних, культурних, психологічних та інших чинників. Граничні ставки оподаткування, за порівнянням А. Лаффера, – це “клин між тим, що роботодавець сплачує факторам виробництва, і тим, що вони в остаточному підсумку одержують у вигляді доходу після відрахування податків... Щоб збільшити виробництво продукту, потрібно здійснити такі заходи політики, які одночасно підвищували б і попит компанії на фактори виробництва, і бажання цих факторів бути зайнятими. З цією метою необхідно знизити всі види податків. Але ці скорочення будуть ефективними, якщо найбільшою мірою знижуються граничні ставки податків”⁹. Група А. Лаффера навіть спробувала визначити рівень цієї граничної ставки для умов Сполучених Штатів Америки. Але практика показала, що їхні математичні розрахунки є досить приблизними. На думку В. М. Мельника, причиною цього є надзвичайна складність (а в окремих випадках і неможливість) математизації процесів прийняття рішень в оподаткуванні. Справа в тому, що податки мають дуже велику залежність від індивідуальних психологіч-

---

⁹ З меморандуму А. Лаффера – міністра фінансів США у листопаді 1974 р. Цит. за: *Wanninski J. The Way the World Works / J. Wanninski. – N. Y., 1979. – P. 85–86.*

них особливостей сприйняття кожного платника, які не можна ні усереднити, ні кількісно виміряти¹⁰.

Підсумовуючи, слід зазначити, що автори теорії “економіки пропозицій” заперечують ідею використання податків як засобу антициклічної дії на економіку. Найбільш гострі економічні проблеми представники “економіки пропозицій” пропонують вирішувати шляхом стимулювання широкої приватної ініціативи та приватного підприємництва, а найважливішим важелем їх стимулювання є зниження податкових ставок і надання податкових пільг-привілеїв корпораціям. Для боротьби з інфляцією передбачалося використовувати ще один метод – контроль за зростанням маси грошей в обігу за допомогою політики високого процента¹¹.

Теорія “економіки пропозицій” і практика її реалізації визначила економічну політику та ідеологію уряду Р. Рейгана у США і зміст так званої рейганоміки 80-х рр. ХХ ст. Основою економічного реформування у США за часів президентства Р. Рейгана стало проведення податкової реформи, спрямованої на послаблення податкового тягаря корпорацій: зниження ставок податків на прибуток, проведення політики прискореної амортизації та запровадження податкових пільг щодо реінвестування капіталу. Також одним із завдань було збільшення заощаджень та інвестування категорії населення із середніми та високими доходами і, отже, підвищення національної норми нагромадження. У 1981–1986 рр. здійснювалися заходи, які передбачали зниження максимальних податкових ставок та підвищення мінімального рівня неоподаткованого доходу, що призвело до послаблення прогресивності податкової системи. У 1986 р., наприклад, було знижено граничну ставку податку на прибуток корпорацій до 34 % і скасовано частину податкових пільг¹². Податкові реформи 80-х років у країнах Західної Європи наприкінці ХХ ст. також привели до зменшення податків на платників і особливо зниження оподаткування прибутку корпорацій. Ці заходи супроводжувалися зменшенням бюджетних видатків.

Слід зазначити, що “рейганоміка” ознаменувалася зростанням дефіциту держбюджету у кілька разів, необхідність альтернативи якому знижувала можливості додержання принципів економіки пропозиції. Саме великий бюджетний дефіцит став причиною перегляду позиції прихильників економіки пропозиції.

Значною віхою у розвитку теорій податкового регулювання економіки прийнято вважати 60-70-ті роки ХХ ст., коли з’явився новий напрям в економічній теорії – неокласичний синтез (економікс), представники якого (П. Самуельсон, Дж. Хікс, В. Леонтьєв та ін.) намагалися “примирити”

¹⁰ Мельник В. М. Оподаткування: наукове обґрунтування та організація процесу / В. М. Мельник. – К. : Комп’ютерпрес, 2006. – С. 48.

¹¹ Мельник П. В. Розвиток податкової ситсеми в перехідній економіці / П. В. Мельник. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. – С. 112–113.

¹² Історія економічних учень : підруч. : у 2 ч. Ч. 2 / за ред. В. Д. Базилевича. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2006. – С. 406.

різні напрями економічної теорії, зокрема у питаннях державного регулювання економіки.

У “неокласичному синтезі” було обґрунтовано різницю дискреційної і недискреційної фіскальної політики, а також застосування окремих податків як “вмонтованих стабілізаторів”. На думку прибічників “неокласичного синтезу”, вбудований податковий стабілізатор – це механізм, що забезпечує вплив величини податкових надходжень на розмір державного бюджету в періоди коливань економічної активності без втручання інших регулюючих механізмів. Він збільшує дефіцит державного бюджету або скорочує його надлишок у періоди економічного спаду або збільшує його надлишок чи зменшує дефіцит у період підйому без будь-яких додаткових податкових перетворень, тобто при незмінних податкових ставках і структурі податків. Автоматизм дії такого стабілізатора забезпечується не тільки за прогресивної, але навіть за пропорційної податкової системи. Проте, чим прогресивніша податкова система, тим більший ступінь вбудованої стабільності економіки, який досягається за рахунок податків. Водночас вмонтована стабільність, що забезпечується податковою системою, тільки пом’якшує гостроту економічних коливань. Вона здатна лише зменшити, але не усунути великі коливання рівноважного ВВП. Тому для подолання інфляції або економічних спадів, якщо ці явища набувають ознак масштабності, від уряду очікують проведення дискреційної фіскальної політики, тобто зміни податкових ставок та/або величини державних видатків.

Неокласичний синтез сприяв вирішенню проблем оподаткування, зокрема у США в 1965–1968 та 1981–1986 рр. проводилася активна стимулююча фіскальна політика, орієнтована на економічне зростання і яка супроводжувалася значним зростанням дефіциту бюджету. На противагу цьому у 1969, 1974, 1987 і 1996 рр. фіскальна політика була стримуючою, про що свідчить зменшення бюджетного дефіциту у цій країні.

Рекомендації щодо синтезу ринкового і державного регулювання також відобразилися в посткейнсіанській теорії. Представники цієї теорії (Д. Роббінсон і Н. Калдор та ін.) виступають за удосконалення механізму регулювання економіки, за більш рівномірний розподіл доходу за допомогою податків, які не потребують докорінної зміни. Мобілізована податками частина національного доходу, за їхньою теорією, може бути придатною для активного впливу на структуру і капіталовкладення. Ця теорія змикається з популярною у розвинутих країнах реформістською концепцією нівелювання доходу податками¹³.

При дослідженні економічних теорій антициклічного податкового регулювання варто зупинитися також на теоретичних розробках представників наукового напрямку інституціоналізму та неоінституціоналізму (Т. Веблен, А. Шпітгоф, Дж. Гелбрейт, Р. Коуз та ін.), незважаючи на те, що вони не наголошують на проблемах оподаткування, трактуючи сплату податків як один із контрактів, що підвищує витрати виробництва.

---

¹³ Самуельсон П. А. Макроекономіка / П. А. Самуельсон, В. Д. Нордгауз. – К. : Основи, 1995. – С. 511.

Сучасній економічній і податковій теорії (А. Пігу, Р. Масгрейв, Дж. Б'юкенен та ін.) властива певна конвергенція різних напрямів (взаємопроникнення неокласичних і кейнсіанських ідей), що має наслідком поєднання в теоретичних моделях бюджетної, податкової, монетарної та кредитної політики. Фінансова думка значною мірою зосереджується на аналізі впливу фінансово-кредитних важелів щодо переміщення усіх частин валового суспільного продукту як на макро-, так і на мікроекономічному рівні. Крім того, економічна теорія прагне до інтеграції з іншими суспільними науками (соціологією, психологією, антропологією, політологією тощо). Сучасна теорія оподаткування розвивається у межах економіки суспільного вибору. Видатний її представник Дж. М. Б'юкенен у праці "Державні фінанси в умовах демократії" розглядає податки як прямі витрати громадян за надані урядом послуги, тому мета їхнього стягнення, зазначає Дж. М. Б'юкенен, може суттєво вплинути на ставлення громадян до розширення чи скорочення обсягу надання послуг¹⁴.

На визначення конкретної податкової теоретичної концепції великий вплив справляє історичний розвиток та його особливості в кожній державі, менталітет, який сформувався у регіоні.

Завершуючи виклад, важливо зазначити, які наслідки для сучасної економічної науки, а також теорії та практики державного регулювання економіки мала остання фінансово-економічна криза.

Вчені розглядають цю кризу як системну кризу сучасного капіталізму, точніше — його неоліберальної мутації, що переважала протягом життя останнього покоління в більшій частині світу. На їхню думку, ця криза не могла виникнути у країнах із соціальною ринковою економікою. Сприятливе середовище для неї — неоліберальна англо-американська модель¹⁵. Адже таке потрясіння могло відбутися лише внаслідок збігу багатьох політичних, соціальних та економічних обставин. При цьому такий збіг зумовлений типовою для неолібералізму комбінацією цінностей, інститутів і політики.

Зазначені цінності надмірно підносять індивідуалізм і жадобу, яка начебто рухає економіку, і нехтують соціальними аспектами господарської діяльності.

Під тиском наслідків сучасної світової кризи навіть такі принципові захисники неоліберальної економічної теорії, як колишній голова Федеральної резервної системи США А. Грінспен, змушені визнати, що лише ринкові сили не можуть забезпечити нормального функціонування сучасної економіки та виправлення диспропорцій, які виникають як на внутрішніх ринках окремих країн, так і в глобальній економіці. Ще наприкінці ХХ ст. економісти довели, що найбільші темпи розвитку демонструють країни, які

¹⁴ Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / В. Л. Андрущенко. — Л. : Каменяр, 2000. — С. 121–127.

¹⁵ Колодко Гж. Неолібералізм и мировой экономической кризис / Гж. Колодко // Вопросы экономики. — 2010. — № 3. — С. 56–64.

спочатку відійшли від неоліберальної моделі (Японія, Південна Корея, Китай), де держава жорстко керує економікою¹⁶.

Нині “однополярний світ” господарювання неокласики змінює “багатополярна” економічна теорія¹⁷, а саме на перший план виходять інші альтернативні та периферійні економічні теорії, серед яких: (1) неокейнсіанство, що переживає своє друге народження; (2) сучасний інституціоналізм; (3) теорія збігу обставин розвитку та новий прагматизм. Характерними рисами останньої є¹⁸:

- 1) відмова від будь-якого догматизму як фактора, який однобічно спрямовує пошук відповідей на конкретні питання;
- 2) неприйнятність сліпого підпорядкування будь-якій ідеології чи політичній лінії, пошук об'єктивної істини без поступок розхожим твердженням;
- 3) відмова від спроб створення універсальної теорії економічного зростання, переключення уваги на специфічні риси явищ і процесів, невідривно пов'язаних із макроекономічним відтворенням;
- 4) міждисциплінарний підхід, у межах якого в економічних дослідженнях використовуються досягнення інших наук, особливо історії, футурології, географії, права, соціології, психології, науки про управління;
- 5) широке використання економічної компаративістики;
- 6) переміщення у багатовимірному просторі, що складається з конкретних (історичного, географічного, культурного, інституціонального, політичного, соціального) вимірів;
- 7) відмежування цілей діяльності від засобів їх досягнення;
- 8) інструментальна гнучкість, відкрита для різнонаправлених пошуків запобіжних заходів, що підходять для конкретної специфічної ситуації.

При цьому теорія збігу обставин розвитку і новий прагматизм є логічним продовженням розуміння необхідності нового підходу до державного втручання. Такий підхід не означає втручання у виробничі процеси, він передбачає розумне маніпулювання обставинами. Це повинен бути сучасний інституціональний, а не кон'юнктурний інтервенціонізм.

Висновок, який можна зробити з цієї теорії: при виборі інструментів реалізації антикризової економічної і фінансової політики потрібно виходити з того, наскільки вони відповідають особливостям тієї чи іншої країни, а не постулатам тієї чи іншої економічної теорії.

---

¹⁶ *Юрій С. І.* Сучасні тенденції розвитку європейського оподаткування та новітня парадигма податкової політики в Україні : моногр. / С. І. Юрій, А. І. Крисоватий, Т. В. Кошук. – Т. : ТНЕУ, 2010. – С. 292.

¹⁷ *Иншаков О.* Эволюционная перспектива экономического институционализма / О. Иншаков, Д. Фролов // Вопросы экономики. – 2010. – № 9. – С. 63–78.

¹⁸ *Колодко Гж.* Неoliberalизм и мировой экономической кризис / Гж. Колодко // Вопросы экономики. – 2010. – № 3. – С. 56–64.